

نقش محبت و مودت در استحکام و تعالی خانواده از منظر سیره نبوی

فاطمه کرمانیان^۱

چکیده:

مهر و محبت یکی از برترین و با ارزش‌ترین گوهرهای فطری و وجودی انسان است که درونی‌ترین احساسات و انگیزه‌های انسان را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. این احساس بر پایه عشق و دوستی استوار است و می‌تواند رابطه‌ها را قوی و پایدار کند. از سوی دیگر، مودت نیز به عنوان یک مرحله قبل از محبت در نظر گرفته می‌شود.

یعنی مودت تنها به عنوان یک احساس یا حالت ذهنی نیست، بلکه باید به صورت عملی و در زندگی روزمره نشان داده شود. برقراری روابط محبت آمیز بین والدین و همچنین بین والدین و فرزندان و بین فرزندان با یکدیگر می‌تواند نه تنها موجب افزایش رضایت اعضا می‌شود بلکه به پایداری روابط نیز کمک می‌کند. وقتی محبت بین اعضای خانواده برقرار باشد، احساس امنیت روانی در آن‌ها تقویت می‌شود. این احساس امنیت باعث می‌شود که افراد بتوانند با آرامش بیشتری به زندگی روزمره خود ادامه دهند و از چالش‌های زندگی نترسند.

به طور خلاصه، محبت و مودت نقش بسیار مهمی در تقویت و تعالی خانواده ایفا می‌کنند و بدون آن‌ها، دستیابی به یک خانواده موفق و خوشبخت دشوار خواهد بود. وجود مهر و محبت و مهرورزی در یک خانواده از مهمترین ویژگی‌های یک خانواده ی مستحکم و متعالی می‌باشد.

مقدمه:

روابط خانوادگی، اساس هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهند و محبت و مودت به عنوان دو اصل اساسی در استحکام و تعالی خانواده نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند. پیامبر اسلام، به عنوان معلم بزرگ اخلاق و راهنمای جامعه، تأکید بسیاری بر اهمیت محبت و مودت در خانواده داشته‌اند.

^۱ طلبه سطح ۲- مدرسه علمیه حضرت زهرا(س)، احمدآباد، پایه هفتم پاره وقت.

مفاهیم محبت و مودت، از زمان‌های گذشته تاکنون مورد بررسی و مطالعه بوده‌اند. این مفاهیم، در ادبیات و فرهنگ‌های مختلف جهان به وفور مورد توجه قرار گرفته‌اند. همچنین، در ادیان مختلف، اهمیت بسیاری برای این مفاهیم قائل شده‌اند و دستورالعمل‌هایی برای عمل به آن‌ها ارائه شده است. با توجه به اهمیت بسیاری که به روابط خانوادگی در جوامع مختلف تأکید شده است، بررسی نقش محبت و مودت در ایجاد ارتباطات سالم و پایدار در خانواده از اهمیت بسیاری برخوردار است. بررسی این مسئله از منظر پیامبر اسلام، می‌تواند به دستاوردهای مهمی در بهبود روابط خانوادگی و تقویت ارزش‌های اخلاقی منجر شود.

در مقاله «جایگاه و نقش محبت در خانواده اسلامی-ایرانی و راه‌های ایجاد آن» نوشته محمدرضا سلیمی افجانی سال نشر (۱۴۰۱/۱۱/۱۷) به بررسی مفهوم محبت و خانواده پراخته شده و روش‌های ایجاد آن در بین اعضای خانواده پرداخته‌است.

وجه نوآوری مقاله حاضر این است که به نقش محبت و مودت در استحکام و تعالی خانواده پرداخته می‌شود. هدف اصلی تحقیق، پاسخ به این سوال با بررسی و تبیین نقش محبت و مودت در تقویت روابط خانوادگی از منظر پیامبر اسلام می‌باشد.

عوامل فراوانی در تحکیم بنیان خانواده و تعالی آن مؤثر است، هدف از این پژوهش، بررسی نقش محبت و مودت در استحکام و تعالی آن از نظر پیامبر اکرم (ص) می‌باشد. به منظور نیل به این هدف، در این مقاله از روش توصیفی و منابع کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است.

خانواده در لغت

خانواده در فارسی، معادل «اهل» در کلام عرب است.^۱ «اهل الرجل» کسانی را گویند که با او در یک مسکن زندگی کنند.^۲ و به مفهوم محدود آن عبارت است از یک واحد اجتماعی، ناشی از ازدواج یک زن و یک مرد که فرزندان پدید آمده از آنها آن را تکمیل می‌کنند.^۳

^۱ حسنین، قاموس الفارسیه، ص ۲۱۳، «خانواده».

^۲ راغب اصفهانی، مفردات، ص ۹۶، «اهل».

^۳ قائمی، نظام حیات خانواده در اسلام، ص ۲۰.

معنای اصطلاحی خانواده

خانواده را از دیدگاه‌های مختلف می‌توان تعریف کرد: صاحب‌نظران برای خانواده تعریف‌های متعددی ارائه کرده‌اند که به تعدادی از آنها اشاره می‌شود. برخی از جامعه‌شناسان در معرفی خانواده اینگونه بیان می‌کنند. خانواده، واژه‌ای است که گروه محدودی مانند والدین، پدربزرگ و مادر بزرگ را تعریف می‌کند و یا گروه محدودتری نظیر زن و شوهر را و یا گروه وسیع‌تری مانند خواهران و برادران و فرزندان ایشان را و می‌توان این واژه را حتی در قبال روابط میان افراد و واحدهای خانوادگی به کار برد و تا آنجا وسعت بخشید که سلسله‌ای را در برگیرد.^۱

«خانواده نظام نیمه بسته‌ای است که نقش ارتباطات داخلی را ایفا می‌کند و دارای اعضای است که وضعیت‌ها، مقام‌ها و نقش‌های مختلفی را در خانواده و اجتماع احراز کرده و با توجه به محتوای نقش و وضعیت و افکار و ارتباطات خویشاوندی مورد تأیید جامعه، که خانواده نیز جزء لاینفک آن است، ایفای نقش می‌کنند.^۲

خانواده گروهی متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی، پذیرش فرزند، با یکدیگر به عنوان زن و شوهر، پدر و مادر، خواهر و برادر و... در ارتباط متقابلند و فرهنگ مشترکی را پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند.^۳

انسان به عنوان یکی از موجودات عالم هستی و با پیروی از قانون ترکیب و توالد نخستین مرحله‌ی اجتماع بشری یعنی «خانواده» را پدید می‌آورد که ساده‌ترین و کوچکترین واحد اجتماعی است و مجموعه‌ای است متشکل از یک زن و یک مرد و گاهی فرزندان یا فرزندان است.^۴

منظور از خانواده در این مقاله حاضر زن و شوهر و فرزندان می‌باشد.

^۱ سیلگمن، جامعه‌شناسی تاریخی خانواده، ص ۱۸.

^۲ سیف، تئوری رشد خانواده، ص ۲۸.

^۳ ساروخانی، جامعه‌شناسی خانواده، ص ۱۳۵.

^۴ محلوچی، نهاد خانواده در اسلام، ص ۷-۹.

محبت در لغت

محبت مأخوذ از حب به معنی دوست داشتن و گرایش روحی به چیزی پیدا کردن است. ابن منظور می‌گوید: حبّ به معنی دوست، که مانند عشق و عشیق و معشوق عزیز و محبوب است. مؤنث آن حبه و جمع آن احباب و حبّان و محبوب است. حبیب گاهی به معنای محبّ (اسم فاعل آن) دوستدار و گاهی به معنی محبوب (اسم مفعول) است. لذا حبیب به معنای یار، دوست، معشوق، محبوب گفته شده است. حب نقیض بغض می‌باشد و مترادف با وداد به معنی دوستی است و محبت مأخوذ از حب می‌باشد.¹

در قرآن مجید فعل ثلاثی این کلمه مطلقاً به کار نرفته و همه از باب افعال و استفعال و تفعیل استعمال شده است. ولی مصدر ثلاثی بارها آمده است.² صاحب تاج العروس نیز در مورد واژه حب می‌گوید: حب نقیض بغض و هم معنی با وداد، و محبت همچون حباب به معنی محابه و مواده و حب می‌باشد. او هم محبت را از حب (کسرحاء) می‌داند.³

معنای اصطلاحی محبت

واژه محبت از واژه‌های است که توجه دانشمندان علوم مختلف را به خود جلب کرده است و هر کدام پیرامون معنای آن تعاریفی را ارائه کرده‌اند. ولی با تأمل می‌توانیم به این مطلب اذعان کنیم که واژه محبت از جهت اصطلاح تفاوت چندانی با معنای لغوی آن ندارد هر چند در علم اخلاق آن را از حب و به معنای میل طبع به شیئی که در ادراکش لذت است⁴ و می‌توان اینگونه تعریف کرد: ابتهاج به شیئی یا شیئی که موافق با طبیعت انسان است اعم از اینکه آن شیئی یک امر عقلی است یا حسی، حقیقی باشد یا ظنی⁵ و آنچه قابل توجه است منوط بودن حالت التذاذ و میل از هر چیزی بر شناخت آن چیز می‌باشد.

¹ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۲۸۸.

² همان.

³ موسوی حسینی الزییدی، تاج العروس من جواهر القاموس، ج ۱، ص ۱۹۶.

⁴ غزالی، احیاء علوم الدین، ج ۴، ص ۲۷۵.

⁵ مخبر دزفولی، فلسفه و قرآن، ج ۳، ص ۱۴۵.

محبت را همچنین اساس خلقت معرفی و آن را کشش عمومی می‌دانند که تمام موجودات را به هم مرتبط و متصل ساخته است. در برخی تعابیر عرفانی از محبت اینگونه یاد شده است: همه وجود را محو گرداند و رنگ خود بخشد به شرط آنکه حالی مستقر گردد. در همین زمینه محو محبوب گشتن، نوری گفت: چون روی به کلی در قبله محبت آورد، محب و محبوب و محبت او یکی شد، رسم بیگانگی از میان هر دو برخاست، نتیجه غیرت محبت است که روی او را از همه جهات بگرداند و در قبله خود آورد، و از قید محبوب خارجیش، آزاد گرداند.¹

محبت را مأخوذ از حباب نیز معنا نموده‌اند و آن غلیان آبی است در حال بارانی عظیم. با این قیاس گفته‌اند: پیوسته دل دوست، اندر اشتیاق رؤیت دوست، مضطرب باشد و بی‌قرار چنانکه اجسام به ارواح مشتاق باشند و قیام جسم به روح باشد، قیام دل به محبت بود و قیام محبت، به رؤیت و وصل محبوب باشد.²

مودت در لغت

مودت از ود و به معنای دوست داشتن در همه امور خیر می‌باشد.³ نسبت مودت به محبت مانند نسبت خضوع و خشوع است. خشوع نوعی تأثر نفسانی است از کبریا و عظمت که اثر ظاهری آن در مقام عمل و خضوع است⁴ به عبارت دیگر مودت آن محبتی است که آثار و پیامدهای آشکاری مانند الفت، مراودت و احسان به همراه داشته باشد.⁵ چنانکه درباره محبت بین زوجین واژه «مودت» به کار برده شده است «وجعل بینکم مودّه رحمه»⁶ چرا که این دوستی با الفت و احسان آنان با یکدیگر همراه است و خداوند هم خودش را «ودود» معرفی کرده است، چرا که محبت خداوند با نعمت، احسان و بخشش همراه است. به عبارت دیگر محبت از امور درونی است و شعله درونی عاطفه را به حرکت در می‌آورد ولی مودت امر بیرونی و متأثر از محبت می‌گردد.

¹ کاشانی، مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، ص ۴۰۴.

² هجویری غزنوی، کشف‌المحجوب، ص ۳۹۴.

³ موسوی حسینی الزبیدی، همان، ج ۲، ص ۵۲۹.

⁴ طباطبایی، همان، ج ۱۶، ص ۱۶۶.

⁵ همان، ج ۱۰، ص ۳۷۴.

⁶ سوره روم: ۲۱.

محبت به فرزندان

کرامت و بزرگواری از عوامل مهم سلامت رفتاری است^۱، از این رو در کنار مهرورزی به فرزند باید روح بزرگواری را در او دمید.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «فرزندان خود را گرامی بدارید (به آنها شخصیت بدهید) و آنان را خوب تربیت کنید که موجب مغفرت شماست.»^۲

از جمله کارهایی که حق فرزند است و باید والدین به آن اهتمام ورزند عبارتند از: انتخاب نام خوب، تغذیه کودک، یاری کردن فرزند، بهداشت کودک، تعلیم و تربیت کودک، تعلیم مهارت‌های دفاعی و اجتماعی، دعا برای فرزند، ازدواج فرزند، رعایت مساوات بین فرزندان و می‌باشد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «هرکس را ببوسد خدا برای نیکی می‌نویسد همچنین فرمود: فرزندان را زیاد ببوسید، به راستی که برای شما در برابر هر بوسه درجه‌ای در بهشت است که مسافتش پانصد سال است.»^۳

^۱ «مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ، هَانَتْ عَلَيْهِ شَهَوَاتُهُ» نهج البلاغه، ح ۴۴۹.

^۲ «أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَهُمْ يُغْفَرْ لَكُمْ» طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۲۲.

^۳ «أَكْثَرُوا مِنْ قُبْلَةٍ أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قُبْلَةٍ دَرَجَةً فِي الْجَنَّةِ مَسِيرَةُ خَمْسَمِائَةِ عَامٍ» فتال نیشابوری، روضه الواعظین، ص ۳۶۹.

عبدالله بن مسعود گوید: نزد پیامبر صلی الله علیه و آله بودم. وقتی حسین بن علی علیه السلام وارد شد پیامبر وی را گرفت و او را بوسید... و دهانش را بر دهان وی نهاد و فرمود: خدایا! من او را دوست می‌دارم، پس تو نیز دوست بدار او را و هر که وی را دوست می‌دارد.^۱

کیفر بی‌مهری به اولاد

روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله حسین و حسن را می‌بوسید شخصی به نام عیینه یا اقرع بن حابس گفت: من ده فرزند دارم و هرگز هیچ یک از آنها را نبوسیده‌ام. آن حضرت فرمود: هر کس رحم نکند بر او رحم نمی‌شود. بر پایه روایتی آن حضرت به قدری از این گفتار وی خشمگین شد که چهره‌اش برافروخت و به او فرمود: اگر خدا عاطفه را از دلت کنده است با تو چه کنم؟ هر کس بر خردسالان ما مهر نرزد و بزرگان ما را احترام نکند از ما (مسلمانان) نیست.^۲

نتیجه گیری

گفتار و رفتار معصومان (علیهم السلام) در تمامی مراحل زندگی، الگوی بشر برای رسیدن به کمالات انسانی و اخلاقی است و شیوه‌های تربیتی آن حضرات، به ویژه در زمینه همسرداری، می‌تواند سعادت خانواده را تضمین نماید. در این نوشتار، با توجه به گفتار، رفتار و کردار رسول اکرم (ص)، روش‌های دقیق تربیتی مربوط به انواع محبت و مودت میان زن و شوهر بیان گردید. پیامبر اسلام با تأکید بر این روش‌ها، ما را به سمت ایجاد روابط صمیمی و محکم در خانواده هدایت می‌کند که اساس این روابط، بر محبت، مودت با یکدیگر قرار دارد.

1

^۲ «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يُقَبِّلُ الْحَسَنَ وَالحُسَيْنَ فَقَالَ عَيَيْنَةُ - وَفِي رَوَايَةٍ غَيْرِهِ : الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ - : إِنَّ لِي عَشْرَةً مَا قَبَّلْتُ وَاحِدًا مِنْهُمْ قَطُّ ! فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ : مَنْ لَا يَرْحَمُ لَا يُرْحَمُ . وَفِي رَوَايَةٍ حَفْصِ الْفَرَّاءِ : فَغَضِبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ حَتَّى التَّمَعَ لَوْنُهُ وَقَالَ لِلرَّجُلِ : إِنْ كَانَ اللَّهُ قَدْ نَزَعَ الرَّحْمَةَ مِنْ قَلْبِكَ فَمَا أَصْنَعُ بِكَ ؟! مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَ لَمْ يُعَزِّزْ كَبِيرَنَا فَلَيْسَ مِنَّا» مجلسی، بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۸۲، ح ۴۹.

با توجه به آموزه‌های پیامبر اکرم (ص)، می‌توان نتیجه گرفت که توجه به این اصول و ارتقاء محبت و مودت در خانواده، روابطی همراه با عشق و پایداری و پابندی میان اعضای خانواده و همچنین جامعه دارد.

منابع و مأخذ

• قرآن کریم

• نهج البلاغه

1. حرّانی حسن بن علی بن حسین بن شُعبه، **تحف العقول**، مترجم: محمدصادق حسن‌زاده، تهران: مؤسسه النشر الاسلامی (التابعه)، ۱۳۹۷ هـ.ق.
2. حسنین عبد النعیم محمد، **قاموس الفارسیّه**، لبنان - بیروت: انتشارات دار الکتب اللبنانی، 1432 هـ.ق.
3. راغب اصفهانی حسین بن محمد، **مفردات الفاظ القرآن**، صفوان عدنان داوودی، دمشق: دارالقلم؛ بیروت: الدارالشامیه، چاپ چهارم، ۱۳۷۴ هـ.ش.
4. سیوطی عبدالرحمن بن ابوبکر، **الجامع الصغیر**، لبنان - بیروت: انتشارات دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، 1429 هـ.ق.
5. طبرسی حسن بن فضل، **مکارم الاخلاق**، محمود بن ملا صالح بروجردی، قم: انتشارات الشریف الرضی، چاپ چهارم، 1370 هـ.ش.
6. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، **روضه الواعظین و بصیره المتعلمین**، قم: انتشارات الشریف الرضی، 1375 هـ.ش.
7. قائمی علی، **نظام حیات خانواده در اسلام**، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، جمهوری اسلامی ایران، چاپ ششم، 1375 هـ.ش.

8. قرشی بنایی علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: انتشارات دار الکتب الاسلامیه، چاپ ششم، 1412 هـ ق.
9. کلینی محمد بن یعقوب، اصول الکافی، محمد باقر کمره‌ای، قم: انتشارات اسوه، چاپ سوم، 1365 هـ ش.
10. مجلسی محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، لبنان - بیروت: انتشارات دار إحياء التراث العربی، چاپ اول، 1368 هـ ش.
11. عبد الرحمان بن ابی بکر، الجامع الصغير فی احادیث البشير النذیر، چاپ اول، بیروت: دار الفكر، 1401 هـ ق.
12. نوری طبرسی میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، چاپ اول، 1369 هـ ش.
13. جوادی آملی عبدالله، مفاتیح الحیاه، قم: اسراء، چاپ یکصد و شصت و شش، 1393 هـ ش.
14. امام علی بن حسین السجاد، الصحیفه السجادیه، چاپ اول، قم: نشر الهادی، 1376 هـ ش.
15. حر عاملی (شیخ حر عاملی)، شیخ محمد بن حسن، وسائل الشیعه، مؤسسه آل البيت لا حیاء التراث، 1414 هـ ق.
16. شعیری محمد بن محمد بن حیدر، جامع الاخبار، چاپ دوم، قم: شرف رضی، 1363 هـ ش.
17. صدوق محمد بن محمد نعمان العکبری، الامالی، ترجمه: آیت الله کمره‌ای، چاپ چهارم، تهران: کتابخانه اسلامی، 1362 هـ ش.
18. _____، من لا یحضره الفقیه، تصحیح: علی اکبر غفاری، چاپ سوم، قم: مؤسسه انتشارات اسلامی، 1413 هـ ق.
19. کاشانی عزالدین محمود، مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه، تصحیح: جمال الدین همایی، قم: هما، ۱۳۷۶.
20. موسوی حسینی الزبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دارمکتبه الحیاء، چاپ اول، ۱۳۰۶.
21. ابن منظور الافریقی المصری ابی الفضل جمال الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، علی شیری، دارصادر: دار بیروت، بیروت، 1988 هـ ق.

22. امام محمد غزالی، **احیاء علوم الدین**، قاهره، مصر: دار الشعب، 1393 هـ.ش.
23. دزفولی عباس مخبر، **فلسفه و قرآن**، چاپ دوم، تهران: صدر، 1365.
24. سیف سوسن، **تئوری رشد خانواده**، تهران: انتشارات دانشگاه الزهرا، ۱۳۶۷ هـ.ش.
25. ساروخانی باقر، **جامعه شناسی خانواده**، تهران: انتشارات سروش، ۱۳۷۰ هـ.ش.
26. محلوچی محمد، **نهاد خانواده در اسلام**، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت معلم، چاپ اول، ۱۳۷۰ هـ.ش.
27. سیلگمن مارتین، **جامعه شناسی تاریخی خانواده**، ترجمه حمیدالیاسی، تهران: سعدی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ هـ.ش.
28. انصاریان حسین، **زیبایی های اخلاق**، چاپ سوم، قم: دار العرفان، ۱۳۸۶.
29. هجویری علی بن عثمان، **کشف المحجوب**، چاپ چهارم، انتشارات سروش، 1383.
30. طباطبائی محمدحسین، **تفسیر المیزان**، محمدباقر موسوی همدانی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.